

Acta Beregsasiensis

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II

A Scholarly Annual of Ferenc Rákóczi II.
Hungarian College of Transcarpathia

2009
VIII. évfolyam, 2. kötet
Том VIII, № 2
Volume VIII, № 2

Acta Beregsasiensis

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ

2009/2
VIII. évfolyam, 2. kötet / Том VIII, № 2

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: Soós Kálmán, Orosz Ildikó, Csernicskó István, Barkáts Jenő
A KÖTETET SZERKESZTETTE: Penckófer János, Kohut Attila

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ: Шовш К., Орос І., Черничко С., Боркач Є.
ЗА РЕДАКЦІЮ: Пенцкофер І., Когут А.

KORREKTÚRA: G. Varcaba Ildikó / Коректура: Г. Варцаба І.
TÖRDELÉS: Garanyi Béla / Верстка: Гороній А.

A kiadvány megjelenését a

támogatta

A kiadásért felel: Orosz Ildikó és Soós Kálmán / Відповідальні за випуск: Орос І., Шовш К.

ISBN: 978-966-7966-78-2

Készült: PoliPrint Kft. Ungvár, Turgenyev u. 2. Felelős vezető: Kovács Dezső

Tartalom

Történelem

ORBÁN LÁSZLÓ: Nemzet- és nacionalizmuselméletek	7
BOCSKOR MEDVE CZ ANDREA: Nacionalizmus és történetírás. Az ukrán történelemformálás hatása a nemzeté válás folyamatában	17
LUKÁCS ATTILA: Kárpátalja magyar–magyar kapcsolatainak alakulása. 1989–1994	35
SZAKÁL IMRE: Magyar ellenzéki ség Podkarpatszka Ruszban 1919 és 1938 között. Pártprogramok és érdekérvényesítés	49
MOLNÁR FERENC: A máramarosi határvidék hadászati problémái az 1849. évben	61
SZÉKELY GUSZTÁV: Ugocsa vármegye kialakulása az új kutatások tükrében	73
HOMOKI DIANNA: Rákóczi hadseregének társadalmi helyzete	91

Pedagógia

ЧЕРНИЧКО СТЕПАН: Напрямки мовної освіти України і угорськомовна освіта на Закарпатті	97
BERECZKY GYÖRGY: A nemzetiségek helye és szerepe a szovjet iskolai történelemoktatásban a <i>Szovjetunió története</i> című tankönyvek alapján	107
HEVESI TIBOR: Dinamikus geometriai szerkesztések mértanórán	115
LECHNER ILONA: <i>Altersspezifische Merkmale des Fremdsprachenerwerbs und Fremdsprachunterrichts</i>	125
ÁDÁM ERZSÉBET: A zenei nevelés helye és szerepe a pedagógusi munkában	137

Nyelvészet. Irodalom. Művelődés

MÁRKU ANITA: Nyelvválasztási stratégiák a kétnyelvű kárpátaljai fiatalok körében	145
SZILÁGYI LÁSZLÓ: Language Learning Strategies used by Monolingual and Bilingual Students in Transcarpathian Secondary Schools	163
DR. ILONA HUSZTI: How can a language learner be successful in second or third language acquisition?	177
AGNES G. HAVRIL: The past and present periods of English for Special Purposes teaching and testing in Hungary	187
GAZDAG VILMOS: Nyelvi attitűdök és az interferencia kérdései Vadastanya ukrán/ruszin nyelvű lakossága körében	199
BÁRÁNY BÉLA: Традиции «Войны и мира» А. Н. Толстого в романе В. Гроссмана «Жизнь и судьба»	215
CSEH GIZELLA: A magyar népszínmű XIX. századi művelődéstörténetének vázlata	229

Egyház(történet)

ORBÁN MARIANNA: Ébredési mozgalom a Kárpátaljai Református Egyházban (1936–1947)	239
GERENDELY BÉLA: Egyházi felekezetek Tiszakeresztúrtban	245

Epidémia. Vízvizsgálat. Régészet. Logisztika

DANCS GYÖRGY: Az 1831-es kolerajárvány és Perényi szerepe az ellene folyó harcban	253
CSOMA ZOLTÁN–HADNAGY ISTVÁN: A felszíni és a felszín alatti vizek nitráttérhelése Makkosjánosi községben és környékén	265
РАЦ А.Й.: Закарпатські обсидіани: міфи та реальність	273
PATAKI GÁBOR: Kárpátalja logisztikai szerepköre és fejlődési stratégiái	279

<i>Eseménynaptár</i>	300
-----------------------------------	-----

Ébredési mozgalom a Kárpátaljai Református Egyházban (1936 – 1947)

Rezümé A cseh éra idején, 1936-ban a Kárpátaljai Református Egyházon belül egy ébredési mozgalom vette kezdetét, ami Keleti Baráti Kör néven vált ismertté. Tagjai kezdetben lelkészek, egyházi munkások, tanítók voltak, akikhez később sok egyszerű gyülekezeti tag is csatlakozott. A mozgalom célja elsősorban az volt, hogy öntudatos hitre nevelje a református vallásúakat, de tagjai részt vettek ifjúsági egyesületek és bibliaiskolák szervezésében, a betegek, szegények és rászorulóknak megsegítésében stb. A Baráti Kör megosztotta már a cseh éra idején is a református egyházat: egyesek támogatták, mások elleneztek a mozgalmat. 1944-től, miután Kárpátalja egy ateista berendezkedésű hatalom fennhatósága alá került, sem az állam, sem a hivatalos egyházi vezetés nem nézte jó szemmel a Keleti Baráti Kör tagjainak „tűlbuzgóságát”. Ebből kifolyólag 1947-ben betiltották a mozgalmat.

Резюме У 1936-му році, під час чехословацької ери, у Закарпатській Реформатській Церкві почалася епоха відродження, яку підтримував Східний Братський Круг. У перших роках членами були священники, працівники церкви, вчителі, а потім до них приєднувались прості члени общини. Основною метою руху було виховання віруючих на самосвідому віру. Ці люди також брали участь у молодіжних об'єднаннях та організували біблійних шкіл, допомагали хворим та бідним. Братський Круг під час чехословацької ери ідеологічно розділив реформатську церкву: деякі підтримували, а інші були проти руху. Після 1944-го року, коли Закарпаття ввійшов до складу країни з атеїстичними поглядами, діяльність Східного Братського Кругу не підтримувалася ні державою, ні офіційною церковною ієрархією. Із-за цих обставин у 1947-му році заборонили діяльність руху.

A ma Kárpátaljának nevezett terület az I. világháború után Csehszlovákiához került. A helyi református magyarság a fennmaradás érdekében kénytelen volt saját lábakra állni, így megszervezésre került a Kárpátaljai Református Egyház, ami három, az anyaországtól elszakadt egyházmegyét (Ungi, Beregi és Máramaros-Ugocsa) foglalt magába részben. Magyarországhoz hasonlóan ezen a területen is elkezdődött a lelki ébredés folyamata¹ a háború utáni időkben. Ez elsősorban a belmisszió erőteljes megindulásában volt észlelhető, aminek mozgatórugója Szabó Béla huszti lelkész lett. Ő két lelkésztársával, Tóth Kálmánnal és Simon Zsigmonddal megalapított egy baráti közösséget, ami kezdetben a belmisszióban érintett személyeket fogta össze. A közösség a Napkeleti vagy Keleti Baráti Kör nevet viselte, ami 1936 őszen alakult meg a református egyház keretein belül Huszton.² (Érdekes megemlíteni, hogy a társaság azért kapta a „Keleti” megnevezést, mert Komárom környékén ekkor már volt egy Baráti Kör, s mivel Komáromtól Huszt keletre van, az itt megalakuló közösségnek a Keleti Baráti Kör lett a neve³). Célja az öntudatos református nevelés volt. A kör tagjai minden hónap első szerdáján gyűltek össze, mindig más-más helyen, hogy Isten Igéjét tanulmányozzák. Csatlakoztak a mozgalomhoz lelkipásztorok, lelkipásztornék, tanítók, tanítónők, egyszerű gyülekezeti tagok, akik lényegében a belmisszió feladatát vállalták fel: részt vettek

* A Verbóci Középsiskola történelem szakos tanára, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának PhD-hallgatója.

¹ A lelki ébredés folyamata a nyugati teológia szerint Isten Szentlelke kiadásának olyan időszaka, amikor rövid idő alatt egy nagyobb embercsoport teljes élete megváltozik a Jézus Krisztusba vetett hite által. (Lásd: Dr. Bűtösi János : *Előszó*. In: Horkay Barna: *A Keleti Baráti Kör*, 1998, 3.

² Horkay B., 1998, 15.

³ Zimányi J., 2006, 79.

asszony- és leánykörök, ifjúsági egyesületek szervezésében, betegeket látogattak. Jövedelmükből tizedet adtak, amiből segítettek a szegényeket, a betegeket, a rá-szorulókat, illetve támogatták a külmisziót.⁴ A tagok tehát nem politizáltak, nem folytattak semmilyen államellenes tevékenységet, működésük kizárólag a lelki és közösségi élet egyházon belüli megújulását irányozta elő.

A mozgalom fogadtatása egyházi körökben ellentmondásos volt, egyesek el-lenezték, mások támogatták, egy csoport pedig közömbös volt iránta. A hivatalos egyházi vezetésnek, illetve Bertók Béla püspöknek nem volt kifogása a Baráti Kör munkája iránt.⁵ Voltak azonban, akik úgy állították be a hívek előtt, mint egy új vallást, nem pedig az egyházon belüli megújító mozgalmat. Így jött el az 1938-as év az I. bécsi döntéssel, majd 1939. március 15-e, mikor az egész Kárpátalja visz-szakerült Magyarországhoz.

Öt év telt el az új/régi körülmények között: a gyülekezeteket ismét a korábbi magyar egyházkerületek vették át.⁶ Bereget és Ugocsát a Tiszántúli Egyházkerület-nek ítélték oda, a harmadik egyházmegye, Ung pedig a Tiszáninneri Egyházkerület része lett.⁷ Közben tombolt a II. világháború, aminek kitörése megakadályozta a visszacsatolt területek teljes újjárendezését. A háború vége felé egyre erősödött a bizonytalanság érzése a helyi lakosság körében. A sokat emlegetett szovjet és ateista uralom közeledte szinte megbénította az egyházi életet is, a félelem és a kétségbeesés pánikszerűen terjedt.

A szovjet csapatok bevonulását követően egy olyan új rend vette kezdetét, amire az ateista politika volt jellemző. Ez a tény előrevetítette a helyi felekezetek, köztük a KRE és az állam kapcsolatának későbbi alakulását. Már 1945 folyamán bekövetkezett az egyházi földek és iskolák államosítása, a lelkészlakások, gyülekezetek termek kisajátítása, tehát az egyházellenes intézkedések nem sokat vártak magukra. Az egyházi ügyekkel az ungvári egyházügyi titkárság foglalkozott, amit kezdetben egy rutén, majd pedig egy ukrán állami képviselő irányított, aki a kijevi kultuszminisztériumtól kapta az utasításokat,⁸ s akit a presbiteri jegyzőkönnyvek, egyházi körlevelek a kormány képviselőjeként, meghatalmazottjaként emlegetnek.⁹ Azonban 1946 végéig az állam részéről nem volt semmilyen hivatalos intézkedés az egyházi élet tekintetében. Az egyház működése nem volt még az új hatalmi berendezkedés törvényei szerint szabályozva.¹⁰

Közben az egyházon belül folytatta tevékenységét a Keleti Baráti Kör, amit ebben az időben kb. a lelkészek fele támogatott, vagy annak tagja volt. Azonban a hivatalos egyházi vezetőség¹¹ most már határozottan elutasította a mozgalmat.¹² A Máramaros-Ugocsai Egyházmegyei Tanács például 1947. március 28-án hozott határozatában elítélte a Baráti Kör tevékenységét, s azt bomlasztónak minősítette: *„Egyházmegyei tanácsunk addig is, míg más módozat nem áll rendelkezésére, elítéli az ún. „baráti kör”-nek egyházmegyéink területén való bomlasztó tevékenységét...*

⁴ Horkay B., 1998, 25.

⁵ Uo.

⁶ Gulácsy Lajos: *Mélységből a magasba. Bizonyágtételek az elmúlt időkről.* Patent Kiadó, Ungvár, 2000. 54.

⁷ Uo.

⁸ Peyer-Müller, F., 1995, 391.

⁹ Kárpátaljai Református Egyházi Levéltár (KREL), Búcsú. I. fond, 10. C.

¹⁰ Horkay B., 1998, 118.

¹¹ A szovjet csapatok bevonulását követően évekig nem volt püspöke a KRE-nek, a három egyházmegye esperese alkotta az egyházi vezetést.

¹² Horkay B., 1998, 127.

*Tevékenységükkel az egyházhoz hú hívek közé vertek éket megkülönböztető elnevezéseikkel. ...Egyházunkon belől új szekta létesítésére törekszenek, anélkül, hogy erkölcsi kötelességüknek tartanák nyíltan, őszintén kimondani az elszakadást egyházunk testétől a félrevezetett „hivőkkel” együtt.*¹³ Történt mindez annak dacára, hogy a „baráti körös” lelkészek voltak azok, akik felvállalták e zavaros időkben a belmisszió szolgálatát, valamint szorgalmazták a hivatalos egyházi vezetőség, azaz a püspök megválasztását és az egyházközségek regisztrálását. Többek között ők voltak azok is, akik leszavagták, hogy a Kárpátaljai Református Egyházat beolvasszák a Moszkvai Baptista Egyházba.

Az egyházközségek regisztrálása el is kezdődött 1947. szeptember folyamán az állam utasításai szerint, de egy idő után félbeszakadt. A folyamat azért maradt abba, mert tárgyalások zajlottak ugyanebben az időben a Moszkvai Baptista Egyház, a Református Egyház és az állam között. Ugyanis dr. Ravasz László, akkori dunamelléki püspök levéllel fordult az amerikai baptista szövetség vezetőjéhez, dr. Newtonhoz, melyben közbenjárását kérte, hogy az oroszországi baptisták nyújtsanak erkölcsi és lelki támogatást a Kárpátaljára szakadt magyar református egyháznak. Össze is hívták a református lelkészeket 1947 nyarán Bátyúba egy megbeszélésre. A reformátusok részéről a szószóló Gencsy Béla volt, a baptistákat Mocsarko lelkész képviselte, aki a tolmács szerepét is vállalta. A moszkvai baptistákat két személy, Ivanov és Andrejev képviselte.¹⁴ A lelkészkonferencián kiderült: a Moszkvai Baptista Egyház valójában magába kívánja olvasztani a helyi reformátusokat, még hozzá hatósági támogatással. A református lelkészek többsége, a Baráti Kör tagjai egyöntetűen úgy vélték, hogy ez káros lenne a reformátusság részére, ugyanis az Unión belüli baptisták, az ortodox tengerhez viszonyított kis létszámuk miatt bárkit befogadtak maguk közé, így fennállt az a veszély, hogy a reformátusok nemcsak önállóságukat veszítik el az egyesüléssel, hanem előbbutóbb tanaik tisztaságát is.¹⁵ Emiatt lemondtak az egyesülésről, vállalva, hogy egyedül birkóznak meg a regisztrálással.

Mindkét fél, az állam és az egyház is fontosnak tartotta a KRE egyházfőjének megválasztását,¹⁶ még ha talán más-más cél is vezérelte őket. A kormány meghatalmazottja szorgalmazta, hogy szabályszerűen megválasztott területi megbízott, sztársij kerüljön az egyházkerület élére. Ezért 1947 januárjában egyházi részről meg is tették ez ügyben a szükséges lépéseket, és lelkészi értekezletet hívtak össze a felmerülő kérdések megbeszélésével kapcsolatban. Ennek eredményeként 1947. január 22-én a gyülekezetek számára az esperesek körlevelet küldtek a választások elrendeléséről. A választások, amit sok helyütt püspökválasztásként értelmeztek – habár ekkor még nem volt tisztázva, hogy a területi megbízotti tiszttség alatt ugyanazt lehet-e érteni –, január vége, február eleje folyamán lezajlottak. A február 12-én eszközölt szavazatbontás eredményeként az esperesek által is ajánlott Györke István beregújfalui lelkipásztor, egyházmegyei főjegyző-tanácsbíró lett megválasztva területi megbízottá, Pázsit József tivadarfalvai helyettes-lelkész pedig titkárrá. Az azonban még mindig nem volt tisztázva, hogy a területi megbízott rendelkezik-e a teljes püspöki jogkörrel, vagy csak a KRE képviselője az

¹³ Esperesi Körlevél, 1947, KREL, Bücsü. I. fond, 10. C.

¹⁴ Peyer-Müller, F., 1995, 400.

¹⁵ GULÁCSY L., 2000, 57.

¹⁶ KREL, Bücsü. I. fond, 10. C.

állammal folytatott tárgyalásokon. Györke István, aki a Baráti Kör tagja volt, így nem volt hajlandó elvállalni ezt a tisztséget. Bary Gyula szerint ez az állam számára is kedvező volt, mivel nem láttak benne számukra kedvező tárgyalópartnert.¹⁷ Ebből kifolyólag jelezték a Bary Gyulával való tárgyalási szándékukat, s e célból Ungvárra rendelték. A találkozó május 6-án történt, ahol felajánlották neki a területi megbízotti, azaz a sztársij tisztséget. Ő nem akarta ugyan vállalni, de hosszas gyözködés után, az egyház érdekeire való tekintettel végül mégis megtette. Ő lett az egyház hivatalos képviselője az állammal való tárgyalásokon, habár nem az egyházi törvények szerint kapta meg ezt a tisztséget¹⁸, hiszen az ő kinevezéséről az állam anélkül döntött, hogy arról előzetesen megkérdezte volna a lelkészeket vagy a híveket.

Bary Gyula szerint az állami vezetés kifejezetten kritikusan viszonyult a Baráti Körhöz: „...az úgynevezett Baráti Kör eddigi sokrétű incselkedései az államkormány által nem honoráltattak, sőt, megfelelő megbízás, felhatalmazás nélkül, a zavarosban való halászás jellegét magán viselő akciói nyilvánvalóan elejtés tárgyai lettek...”.¹⁹ Itt érdemes megemlíteni, hogy egy alkalommal, mikor négy „baráti körös” lelkész egy lelkész társukat látogatta meg az egyik ugocsai faluban székéren, hazafelé jövet egy szám nélküli teherautó szánt szándékkal beléjük ütközött. Lehűzödtak, de a székér hátsó tengelyét elkapta az autó olyannyira, hogy az elgörbült. Az autó tovább ment. Senki nem sérült meg.²⁰ Máig sem tudni, ki állt, vagy kik álltak a különös baleset mögött, de furcsa mód Romzsa Tódor görög katolikus püspök is hasonló módon szenvedett halálos balesetet.

A Keleti Baráti Körnek volt egy szűk, belső magja, amelyhez hat lelképásztor tartozott: Horkay Barna nagyszőlősi, Pázsit József munkácsi, Asszonyi István forgolányi, Simon Zsigmond asztélyi, Kovács Zoltán tiszaujlaki és Zimányi József gecsei lelkészek. A „Hatos” tagjai gyakran (hetente, néha havonta) gyűltek össze, amikor összeállították a konferenciák programját, megbeszélték az egyes közösségek dolgait stb. Tulajdonképpen a „Hatos” lett a Keleti Baráti Kör intézőbizottsága.²¹ Egy ilyen összejövetelen, amire épp Gecseben Zimányi Józsefnél került sor, merült fel bennük az a gondolat, hogy az állam, illetve Sztálin irányába is bizonyosságot kellene tenniük a hitükről. Megbeszélték, hogy mi legyen a tartalma, a mondanivalója tiltakozásuknak. Írásban azonban nem rögzítették, hanem megállapodtak abban, hogy Zimányi Józsefet és Horkay Barnát bízzák meg a további lépések megtételére. Ez meg is történt: a két lelkész hamarosan elment a beregszászi KGB-hez, ahol kérték, hogy engedélyezzenek számukra egy moszkvai kihallgatást ezügyben. Az őrnagy rezzenéstelen arccal végighallgatta őket, majd azt mondta, hogy írják le itt helyben a mondanivalójukat. Átvezették őket egy üres szobába, ahol nekifoghattak a fogalmazásnak. A lelkészek minden szót jól átgondoltak, többször is átfogalmazták mondanivalójukat.²² A beadvány szövege hozzávetőleg²³ ez volt:

¹⁷ Uo.: Bary Gyula körlevele

¹⁸ Egyházi törvények szerint is jogosult lett volna a KRE élére állni, mint rangidős esperes. Lásd: 1947-ben írott körlevelét, amelyben erre hivatkozik. KREL, Búcsú. I. fond, 10. C.

¹⁹ Területi megbízotti Körlevél, 1947, KREL, Búcsú. I. fond, 10. C.

²⁰ Horkay B., 1998, 110.

²¹ Horkay B., 1998, 113. és Zimányi J., 2006, 81.

²² Zimányi J., 2006, 88-89.

²³ Abból kifolyólag, hogy többször is átfogalmazták a mondanivalójukat, a későbbiekben már csak a szöveg tartalmára emlékeztek mindketten.

„Hatalmas Sztálin! – Isten a német fasizmust sok orosz és más nép fiainak vérével törte le. Te a győzelem dicsőségét is magadnak tulajdonítottad. Mindenben Isten helyére helyezted magad. Hatalmas búzamezők mellett nagy táblákon hirdette a dicsekvő felírás: Isten nélkül és imádság nélkül, de műtrágyával és traktorral!²⁴ Ezért az Úr meg fog alázni, mint Nabukodonozort. Saját fiaid fognak megvetni téged. – Amíg időd van, szállj magadba, adj dicsőséget a felséges Istennek! Ez népednek is javára lesz. A gögös Belsazar egy éjszaka birodalmával elveszett. – Zimányi József, Horkay Barna”.²⁵

Az őrnagy, miután átvette a levelet, csak annyit mondott, hogy holnap menjenek fel Ungvárra, és ezt ismételjék el a területi vallásügyi meghatalmazottnak is. Másnap tehát a két lelkész felkereste Agafonov területi vallásügyi meghatalmazottat, aki meghallgatta őket, és mondandójukat nagyon érdekesnek találta. Nem íratott le velük semmit, és hazaengedte őket.²⁶ Ezen a lelkészek nagyon csodálkoztak, hisz fel voltak készülve akár a halálos ítéletre is. Akkor ugyan még nem ismerték a KGB módszereit, de a „Hatos” tagjai megegyeztek abban, hogy egyikőjük sem szól feleségének a levélről: ha később faggatnák őket, ne tudják rájuk fogni a bűnrészességet. Ez az elővigyázatosság később nagyon hasznosnak bizonyult.

Hosszú ideig nem történt semmiféle válaszlépés a kezdeményezésre. Arra, hogy a levél meddig jutott el, csak találgatások vannak,²⁷ de hogy nem feledkeztek meg róla, az biztos. Ugyanis 1947 szeptemberében az ungvári területi vallási meghatalmazott hívatta Simon Zsigmondot Ungvárra, s közölte vele, hogy megszüntette, betiltotta a Baráti Kört.²⁸ És ezzel nem ért véget a történet: október 17-én letartóztatták Horkay Barnát és Zimányi Józsefet, s a következő két év folyamán még nyolc lelkészt: 1948-ban Simon Zsigmondot, Fekete Gyulát, 1949-ben pedig Pázsit Józsefet, Györke Istvánt, Asszonyi Istvánt, Huszti Bélát, Kovács Zoltánt és Gulácsy Lajost.²⁹ Ennek voltak előjelei: 1947–1948-ban minden egyes lelkész megkapta az államtól a működési engedélyt, az ún. regisztrációt, csak a Baráti Körhöz tartozó lelkészek nem. Kovács Zoltán így emlékszik vissza erre: „Ez az eljárás nem hagyott kétséget bennünk afelől, hogy nem működhetünk tovább, mint lelkészek, de arra nem gondoltunk, hogy láger lesz a vége.”³⁰

Az említett lelkészek mindegyikét perbe fogták. A vád ellenük: szovjetellenes propaganda, a haladó tudomány gátlása, az ifjúság félrevezetése és egyéb koholt vádak.³¹ Az eljárás során valamennyien bűnösnek találtattak, s 25 évi rabságra ítéltettek a sztálini lágerek valamelyikébe. Csak a Sztálin halála után meghirdetett amnesztia idején, 1956-ban térhettek haza a fogságból.³²

²⁴ 1945 tavaszán, mialatt Zimányi József Mezőgecsében volt lelkész, a kommunisták a szépen zöldellő búzatáblák szélére két nagy táblát helyeztek ki a következő feliratokkal: „Isten nélkül és imádság nélkül” és „De traktorral és foszfáttal.”

²⁵ Horkay B., 1998, 117.

²⁶ Zimányi J., 2006, 89. és HORKAY B., 1998, 117.

²⁷ Zimányi József szerint a levelet felküldték Moszkvába, Berijához, aki azt válaszolta, hogy le kell tartóztatni az illetőket, mert megsértették Sztálint.

²⁸ Horkay B., 1998, 152.

²⁹ Gulácsy L., 2000, 59., Kovács Z., 1990, 18.

³⁰ Kovács Z., 1990, 18.

³¹ Gulácsy L., 2000, 14.

³² Horkay B., 1998, 192-196. és GULÁCSY L., 2000, 60.

IRODALOM

- Botlik József (2000). *Egestas Subcarpathica*. Hatodik Sip Alapítvány, Budapest.
- Gulácsy Lajos (2000) *A Kárpátaljai Református Egyház történelme 1944–1990 közt*. In.: Radvánszky Ferenc (2000). *Kárpátaljai Református Templomok*. Ungvár–Beregszász
- Gulácsy Lajos (2000). *Mélységből a magasba. Bizonyágtételek az elmúlt időkről*. Ungvár, Patent Kiadó.
- Horkay Barna (1998). *A Keleti Baráti Kör. Képek a kárpátaljai ébredésből*. Kom Over En Help Alapítvány.
- Kovács Zoltán (1990). *Bilincsen is békességben Istennel*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest.
- Molnár József–Molnár D. István (2005). *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Beregszász.
- Móricz Kálmán (2001). *Kárpátalja sorsfordulói*. Hatodik Sip Alapítvány, Budapest.
- Peyer–Müller, F. (1994). *A Kárpátaljai Református Egyház története a két világháború között – kitekintéssel a jelenre*. Református Zsinati Iroda Tanulmányi osztálya, Budapest.
- Zimányi József (2006). *Tűzoszloppal a jéghegyek között*. Éjféle Kiáltás Misszió, Budapest.

Források jegyzéke

- Kárpátaljai Református Egyházi Levéltár, Bücsű. I. fond, 10. C.
- Tiszakeresztúri Református Egyház Presbitériumi Jegyzőkönyve, 1944–1991.
- Tiszaújfalvi Református Egyház Presbitériumi Jegyzőkönyve, 1944–1948.
- Tivadarfalvai Református Egyház Presbitériumi Jegyzőkönyve, 1940–1958.
- Verbóci Református Egyház Presbitériumi Jegyzőkönyve, 1929–1948.